

Les fonts del *Llibre dels secrets
d'agricultura* de Miquel Agustí:
el MS754 de la Biblioteca de Catalunya
i el MS291 de la Bibliothèque nationale
de France¹

Maria Antònia Martí Escayol
Universitat Autònoma de Barcelona
MariaAntonia.Marti@uab.cat

Resum: L'article analitza dos manuscrits, el MS754 de la Biblioteca de Catalunya i el MS291 de la Biblioteca Nacional de França, com a fonts del *Llibre dels secrets d'agricultura* de Miquel Agustí i en ressegueix les coincidències lingüístiques i de contingut. Els manuscrits daten de finals del segle XV i principis del XVI i, per tant, formen part del procés de recuperació econòmica i d'estabilització del camp català posterior a la Sentència Arbitral de Guadalupe sent un signe de l'augment de la demanda de coneixement tècnic. Les coincidències entre els manuscrits i el text de Miquel Agustí evidencia una continuïtat lingüística entre els textos i entre la manera de fer ciència i comunicar-la així com el paper dels manuscrits del segle XVI per garantir la supervivència de la tradició agronòmica antiga i medieval i per garantir la transmissió de coneixements procedimentals, tècnics i de vocabulari especialitzat i en català.

Paraules clau: Agronomia, Catalunya, Manuscrits, Pagesia, Sentència Arbitral de Guadalupe, segle XIV, segle XVI, segle XVII.

¹ Article elaborat dins del projecte de recerca *Inventario, estudio y divulgación de la documentación privada en la Cataluña Moderna* (HUM2007-6069/HIST), que té per investigador principal Antoni Simon Tarrés, i amb l'ajut concedit per la I Beca Emili Giralt per a la edició crítica del document BnF291.

L'any 1963 George Edwin Fussell,² expert en l'estudi de tractats agrícoles, constata la manca d'un llistat de manuscrits de temàtica agronòmica a la península Ibèrica. Per l'autor, aquests escrits permeten analitzar la continuïtat lingüística i dels coneixements tècnics agrícoles des dels textos de la Grècia antiga fins a principis del segle XIX. A la darrera dècada diversos estudiosos, principalment de l'àmbit de la filologia, s'han dedicat a esmenar aquesta mancança pel que fa al context català i, d'aquesta manera, permeten inserir aquests escrits dins d'una historiografia que ha primat especialment els tractats en llengua francesa, alemanya, italiana o anglesa.

Una llista completa dels manuscrits existents és impossible de compilar, no obstant, es coneix la localització d'algunes còpies tal i com ha constatat exhaustivament Lluís Cifuentes.³ En aquest article estudiarem dos d'aquests textos, el MS754 de la Biblioteca de Catalunya (BC) i el MS291 de la Bibliothèque Nationale de France (BnF), centrant-nos en la segona part, ff. 30v-62, amb l'objectiu de trobar continuïtats amb la literatura agronòmica posterior i, concretament, amb la que es considera l'obra de tema agronòmic més popular de Catalunya, el *Llibre dels secrets d'agricultura* de Miquel Agustí.⁴

I. DESCRIPCIÓ DELS DOCUMENTS

El manuscrit BC754, escrit en ma itàlica, es troba als folis 107v-125r d'una edició impresa de l'any 1495 de la *Història e Conquesta de Cathalunya* de Pere Tomic i precedint les notes també manuscrites de la família de Miquel de Masdovelles i Vilafranca i Mariona de Foxa de la segona meitat del segle XVII i una taula de les matèries tractades per P. Tomic elaborada amb lletra del segle XVIII. Per tant, el tractat agronòmic es data entre els darrers anys del segle XV i principis del segle XVI. El manuscrit és dividit en sis llibres precedits per un calendari mensual de les tasques agrícoles. Una còpia molt propera del primer llibre d'aquest mateix text va ser transcrita per Gabriel Llabrés l'any 1895.⁵

El BnF291 consta de quatre textos traduïts de diferents autors i compilats per una única ma en lletra gòtica cursiva. Malgrat que en aparença les quatre parts són independents hi ha algunes referències internes que en condicionen la redacció: «En lo capítol antecèdent denové e per ço abreuge açí»(f.36r), «(...)pus larch n'he parlat en lo capítol xv per ço s'abreuga açí»(f.38r). Les dues primeres parts, ff. 1-30v i ff. 30v-62, es presenten com una traducció de Pal·ladi; la tercera part ff. 62-111 és una traducció del

² G.E. FUSSELL: «The Classical Tradition in West European Farming: The Sixteenth Century», *The Economic History Review*, New Series, 22: 3 (desembre, 1969), pp. 538-551.

³ Ll. CIFUENTES: *La ciència en català a la Baixa Edat Mitjana i el Renaixement*, Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona: 2006

⁴ Ll. ARGEMÍ et al.: (ed.), *Miquel Agustí. Llibre de secrets d'agricultura (1617), casa rústica i pastoril*, Altafulla, Barcelona: 1988.

⁵ G. LLABRÉS: «Llibre de Agricultura segons Paladi», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, VI: 186 (1895), pp. 151-153.

Majmu' fi l-filaha d'Ibn Wafid; i la quarta part ff.111-130 és una traducció del *Kitab al-Agdiya* d'Abu Marwan Abd Al-Malik B. Zuhr.

El manuscrit ha estat centre d'atenció de diferents autors. Delphine Bonnet n'ha elaborat una transcripció preliminar inèdita,⁶ Marco Piccat ha comparat els títols dels capítols de la segona part amb BC754,⁷ Lluís Cifuentes ha suggerit que la compilació és obra del mateix traductor del tractat de Jofre de Francònia;⁸ Thomas M. Capuano l'ha citat al analitzar d'altres tractats coetanis;⁹ la tercera part ha estat estudiada per Walter Mettman¹⁰ i Expiración Garcia¹¹ qui també ha treballat la quarta part i és qui n'identifica la autor i qui data tota la còpia entre finals del segle XV i principis del XVI mentre que situa la redacció de l'original durant el regnat de Pere III, una opinió compartida amb Julia Carabaza Bravo.¹²

Tal i com assenyala Marco Piccat, el BC754 i la segona part del BnF291 són molts propers en l'exposició temàtica, exceptuant algunes omissions, afegits i algun canvi en l'ordre. Podem afirmar que també són molt propers en el contingut, el lèxic i la sintaxi sent les diferències més evidents les referències del primer a la vila de San Mateu i els afegits del segon de testimonis i opinions personals. Anant més enllà, però, trobem clares coincidències també de contingut, lèxic i sintaxi entre aquests dos tractats agrícoles i alguns paràgrafs de l'obra de Miquel Agustí. No podem saber amb exactitud si Miquel Agustí emprà precisament aquestes còpies, no obstant podem assegurar que el contingut va arribar per una via o altra al prior de Perpinyà. Per tant, cal afegir el conjunt de *pal-ladis arromançats*, títol genèric amb que s'identifiquen aquests tractats, en el llistat de fonts emprades per Miquel Agustí compendiades per Emili Giralt l'any 2002.¹³

⁶ D. BONNET: *Un manuscrit catalan du XV siècle «De re rustica»*, tesi de llicenciatura inèdita de la Universitat de Paris X-Nanterre, dirigida per Henri Bresc, 1995. Actualment, estic realitzant una edició crítica del manuscrit amb l'ajuda de la I Beca Emili Giralt.

⁷ M. PICCAT: «Il Tractat d'agricultura del ms. 754 della Biblioteca de Catalunya», dins A. FERRANDO i A. HAUF (eds.): *Miscel·lània Joan Fuster*, PAM, Barcelona, V: 1992, pp. 45-65.

⁸ LI. CIFUENTES: *La ciència en català...*, 290

⁹ Th. M. CAPUANO: «Capítols singulars de les llavors que deures sembrar: a late medieval planting guide for the Spanish Levant», *Catalan Review*: 12 (1998), pp. 23-35; «Una nueva versión catalana del *Opus agriculturae* de Paladio», *Romance Philology*: 59 (2006), pp. 231-239.

¹⁰ W. METTMANN: «Eine Übersetzung des 'Kompendiums' von Ibn Wafid und andere altkatalanische Texte über die Landwirtschaft», *Romanische Forschungen*: 92 (1980), pp. 350-358.

¹¹ E. GARCÍA SÁNCHEZ: «Traducciones catalanas de textos científicos andalusíes en la Corona de Aragón», *Sharq al-Andalus*: 10-11 (1993-1994), pp. 385-401.

¹² J.M. CARABAZA BRAVO: «Una versión catalana de un tratado agrícola andalusí», dins: E. GARCÍA SÁNCHEZ (ed.), *Ciencias de la Naturaleza en al-Andalus. Textos y estudios*, 3, CSIC, Granada: 1994, pp. 169-92.

¹³ E. GIRALT: «Les fonts del "Llibre dels secrets de Agricultura" (1617) de fra Miquel Agustí», dins *Homenaje al prof. Charles Leselbaum*, Universitat de la Sorbona, París: 2002, pp.

II. ELS MANUSCRITS COM A GARANTIA DE TRANSMISSIÓ DEL CONEIXEMENT EXPLÍCIT

La redacció dels manuscrits es realitza durant el regnat de Pere III (1336-1387) quan comencen a entreveure's les primeres mostres de les crisis que desembocaran en la decadència medieval de la Corona d'Aragó i, significativament, les còpies s'elaboren dins la conjuntura social posterior a la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486) quan es posa fi a un segle d'alteracions socials al camp. La cronologia del ressorgiment dels manuscrits, i també de les versions impreses, coincideix per la resta d'Europa on s'ha constatat com la crisi medieval no comporta un oblit de la tradició agrícola anterior al segle XIV i la transmissió del coneixement queda garantida per la recuperació d'aquests manuscrits per part dels autors que tracten la temàtica des de principis del segle XVI.¹⁴

Per l'àmbit català les coincidències entre els manuscrits i Miquel Agustí ens permeten estudiar aquesta transmissió de coneixement. Per una banda, la recuperació dels textos garanteix que en la memòria procedimental del lector es generi un aprenentatge d'habilitats adquirits a través de la influència de les instruccions i la imitació de les tècniques descrites en el contingut explícit. Dilucidar fins a quin punt aquestes tècniques són realment adoptades en la pràctica agrícola és una tasca difícil d'emprendre però per fer-ne una aproximació caldria complementar els tractats amb d'altres fonts com els dietaris personals, els contractes agrícoles o les pragmàtiques institucionals, tenint en compte que les dues darreres descriuen un mètode de treball dins del marc dels interessos i les exigències d'un determinat context social i econòmic.

Per altra banda, els manuscrits garanteixen la transmissió d'habilitats lingüístiques especialitzades en la temàtica. Aquí incloem la transmissió de refranys i altres anunciats amb intenció de transmetre el coneixement tradicional basat en la experiència i també l'ús d'un vocabulari en català especialitzat per anomenar les tècniques agrònòmiques, el paisatge agrari, les especificitats meteorològiques o les espècies biològiques. Aquest tipus de transmissió el podem analitzar comparant els manuscrits amb el text de Miquel Agustí i així constatar com el prior es beneficia d'un model lingüístic que li serveix com a punt de referència per suplir l'absència de terminologia científica específica; malgrat que el propi M. Agustí no reconegui aquest llegat i es queixi de la manca de models.¹⁵

Vegem alguns elements lingüístics dels manuscrits confrontats amb Miquel Agustí. Al Diccionari Català València Balear d'Alcover Moll (DCVB) a l'entrada «figuera» trobem el refrany documentat a Mallorca «Figuera de ton avi; vinya de tu mateix», una variació del refrany present als manuscrits en la mateixa versió que apareix a la entrada «vinya», extreta de la transcripció de Gabriel Llabrés: «Olivera de ton avi, e figuera de ton pare, i vinya de tu mateix». Si comparem les versions del refrany segons el BnF291, el BC754, la transcripció de Gabriel Llabrés i el text de Miquel Agustí observem com la principal diferència és la substitució d'«exemple» per «proverbi» i el tractament de vos per part de M. Agustí, una de les principals variacions

¹⁴ G. E. FUSSELL: «The Classical Tradition in West European Farming: the Fourteenth and Fifteenth Centuries», *Agricultural History Review*, xvii (1969), pp. 1-8

¹⁵ LI. ARGEMÍ *et al.* (ed.): *Miquel Agustí. Llibre de secrets...*, 6r

que es manté en tot el text.¹⁶ A BnF291 s'escriu: «(...) que diu le exemple: “Holivera de ton avi, figuera de ton pare, vinya de tu mateix”(…)»; a BC754 «Com diu hom en lo exempli: “Olivera de ton avi, figuera de ton pare e vinya de tu mateix”»; a Gabriel Llabrés: «(...) car diu lo exempli: Olivera de ton avi, e figuera de tot pare, e vinya de tu mateix.»; i a Miquel Agustí: «(...) que diu lo proverbi, oliveda [sic] de ton avi, figuera de ton pare, vinya de vos mateix (...)».

Un altre exemple és el recollit a l'entrada «podar» del DCVB amb el refrany extret del Diccionari Labèria: «Si mon pare em poda de gener i em llaura de febrer, vergonya em serà si no li omplo el celler» i que localitzem tant als manuscrits com a Miquel Agustí. A BnF291 s'escriu: «(...) diu lo exemple antich: “Que si mon senyor me poda en desembre o en janer, o bé me cava de febrer gran vergonya me serà sinó li humple lo seller”.»; a BC754: «E diu hom en lo exempli: “Si mon Senyor me poda de dehembre o de janer, em cava en febrer vergonya am serà sino li umple lo celler”.»; Gabriel Llabrés: «E diu hom en l'exempli: si mon senyor m'ha podada de desembre o de janer, e enquera en febrer, vergonya en serà, si no li umpl lo seller.»; i Miquel Agustí: «(...) porque diu lo proverbi de la vinya (Si mon amo me poda de Dezembre, o de ianer, y me cava, o llaura de Febrer, vergonya me sera, sino li umple lo seller)».

A la mateixa entrada «podar» es recull el refrany extret de la transcripció de Gabriel Llabrés: «Moltes filles i males vinyes, desfan l'alberg». En aquest cas les principals diferències són la opció per «casa» i «destrucció» a BnF291 i a Miquel Agustí, i per «alberg» i «desfer» a BC754 i Gabriel Llabrés. Així com la variació del text de M. Agustí qui afegeix «males veynas» a la sentència, el que l'obliga a canviar el «males vinyes» dels manuscrits per «velles vinyes». A BnF291 s'escriu: «(...) faràs lo que diu l'antich: “Moltes filles e males vinyes són destrucció de la quassa”, e nota lo que dich.»; a BC754: «E si fas lo contrari faràs ço que·s diu: “Moltes filles e males vinyes desfan lo alberg”.»; a Gabriel Llabrés: «E si fas lo contrari sera ver ço que's diu: que moltes filles e males vinyes desfan l'alberch.»; i a Miquel Agustí: «(...) fareu lo que diu lo proverbi (que moltes filles y malas veynas, y velles vinyes, destruan la casa).».

Una altra variació la detectem en el refrany referit als naps on els autors l'adapten segons la preferència del mes de collita. A BnF291 s'escriu: «(...)que diu lo exemple del antich: “A Santa Justa e Rufina planta pastanages e napina”, qui són dits naps (...)»; a BC754: «E diu lo exempli: “Santa Justa e Rufina sembre la tua nabina.”, la qual festa es vint dies a la deseixida de juliol»; i a Miquel Agustí: «(...) diu lo proverbi que lo bon nap per Sant Jaume ha de ser nat.».

Com s'ha dit, els manuscrits garanteixen la existència d'una continuïtat en la creació d'una llengua científica en català relativa al saber de l'agricultura. Al respecte exposem tres denominacions botàniques. Per una banda, «Gram» o «agram»¹⁷ apareix com a «gram» a BC754 i a Miquel Agustí mentre a BnF291 com a «gramenya», una denominació sense entrada al DCVB i que suposem es tracta d'una derivació de l'origen etimològic del plural de *grāmen* en llatí, *gramina*. La mateixa especificitat del BnF291 es denota amb la espècie *Sorghum halepense*, denominada «milloca» a BnF291 i «canyota» a BC754 i a Miquel Agustí. «Milloca» no és documentada amb cap text al DCVB. Per la seva banda l'«erbolam» de BnF291 i de BC754 és escrit amb “a-” per

¹⁶ Per fer la transcripció dels manuscrits hem seguit el mètode emprat a la col·lecció “Els nostres clàssics” de l'editorial Barcino. Pel que fa a la transcripció de Gabriel Llabrés i l'imprès de Miquel Agustí, es manté tal i com apareix la primera a l'article i el segon a l'edició facsímil.

¹⁷ Planta herbàcia de la família de les gramínies de la espècie *Cynodon dactylon*.

Miquel Agustí i el seu text surt com a primera documentació al DCVB on el terme és definit com a hortalissa, tot i que ens inclinem a pensar que es tracta d'un conjunt d'hortalisses: «Arbolam de pastores y de companya fareu en la entrada del mes de laner (...), de gra de espinachs y de colets tot mesclat(...) Altre arbolam podreu fer y sembrar a mig mes de Mars(...) També podreu fer altre arbolam, prenent grans de blets y de bledas, ab alguns grans de espinachs, tot a la mescla(...)»(27r).

Pel que fa a les variacions de «guaret» cal assenyalar com a BnF291 s'empra «barbeytar», «barbeytada», «barbeyt» i «barbeix», com el mateix autor indica, com a sinònim de «guaret» i derivats: «(...)e que sia lo camp ben berbeytat dich bon guaret e bon femat(...)»(52r). Ni a BC754 ni a Miquel Agustí trobem les derivacions de «barbeix».¹⁸

Quant a «engreixar», en el sentit de donar substància i matèria profitosa a una terra de conreu, al DCVB és documentat amb el text de Miquel Agustí amb: «Fems per engreixar la terra»(8r). «Femar» també és documentat amb M. Agustí: «Per femar vinya magra és bo que sembreu llubins»(95r). Amb el mateix sentit d'aquesta darrera frase a BnF291 s'empra «engreixar»: «Encara diu Paladi que qui vol engreixar vinya que sia en terra magra o seua que hom la sembre de lopins o en alguna manera apellat tremuços en lo mes de setembre e a la desexida de abril». Tot i que els textos empen els dos termes com a sinònims es detecten més casos en que s'opta per «engreixar» quan es fa referència a fertilitzar amb qualsevol substància i «femar» a fertilitzar amb fems animals.

Alguns mots dels manuscrits són documentats en posterioritat al DCVB i complementem aquí l'estudi introductori del *Llibre dels secrets d'agricultura*.¹⁹ «Entrecavar» el trobem als manuscrits i a Miquel Agustí i és documentat l'any 1564. «Canar», que apareix a BnF291(57v) és documentat el 1682, tot i que pel mateix significat M. Agustí escriu «canejar», tal i com està documentat al DCVB amb la frase: «Lo modo y forma que se ha de tenir en lo mesurar y canejar les peses de terra»(136v). El substantiu «borró» el trobem als manuscrits (BnF291: 44v, 45v; BC754: 115r) i a M. Agustí i el DCVB ofereix com a primera documentació un vers d'Angel Guimerà. «Gustós», que al DCVB no és documentat fins a Joaquim Ruyra, també és present tant al manuscrit BnF291, «és dels ous dels pagos e són pus gustosos que ous de les gallines axí»(117r), com a M. Agustí(24v). «Canícula» present als manuscrits, «e açò sia abans que aparega la estella qui dien axara i dest canícula e lexenlos fins a que isquen» (66v), i també a M. Agustí, té com a primera documentació a Miquel Costa i Llobera. Ni «Agostegar», present a BnF291(32r), ni «agostar» de BC754(111r), ni «calcigar» de BnF291(12v, 18v), en el sentit de esclafar el raïm amb els peus, estan documentats. I pel que fa a «escortejar» del BnF291(42r) no té entrada al diccionari i suposem que es un derivació del llatí *excorticāre*, en català actual «escorxar».

A banda del coneixement representat com a informació explícita transmesa pels manuscrits també cal fer atenció a la informació implícita i ens referim aquí a la manera de fer ciència i comunicar-la. Quant al primer punt, els manuscrits segueixen la metodologia de recol·lectar i manllevar informació dels textos d'autoritats clàssiques i coetànies medievals i amb això permeten mantenir viva la tradició fins l'adveniment de

¹⁸ Per més informació entorn l'etimologia del verb, vegeu: E. I. ROBSON: "Vervactum, Veteretum", *The Classical Review*, 39: 3/4 (maig-juny, 1925), pp. 69-70.

¹⁹ M. PRATS i A. ROSSICH: «El "Llibre dels secrets d'agricultura" i la prosa catalana a l'època del barroc», dins Ll. ARGEMÍ *et al.* (ed.): *Miquel Agustí. Llibre de secrets...* pp. 21-38

l'agricultura moderna. Miquel Agustí segueix emprant aquest mètode i a les autoritats antigues i medievals n'hi afegeix de coetànies modernes, especialment de Charles Estienne i Jean Liébault, autors de *L'agriculture et maison rustique*.²⁰

Els autors dels manuscrits, però, no només s'apropien del contingut de les autoritats sinó també del seu mètode de treball. Així al escriure afegeixen la experiència basada en la observació de la realitat i, per tant, es copia i tradueix el text passant-lo pel sedàs personal aconseguint adaptar-lo a un entorn natural determinat, afegint-hi arguments probatoris confrontant el contingut amb la experimentació agrícola o afegint-hi contingut basat en testimonis orals o visuals adquirits per l'experiència personal.

Vegem algunes d'aquestes interpolacions presents als manuscrits. La determinació geogràfica a BnF291 es basa en l'apreciació testimonial de l'allò descrit en diversos territoris, vegem-ne exemples extrets de les dues primeres parts: «(...)com o he après en Calabria(...)»(1v), «(...)lo fan les dones a Barçelona(...)»(24r), «(...)a la husança de Catalunya qui és millor mel rosat que's faça al mon(...)»(24r), «(...)yo e vist en Lonbardia(...)»(26v), «(...)yo estan en lo realme de Nàpols(...)»(34v), «(...)ne ha de bones en Girona(...)»(36v), «(...)Encara n'he vist yo moltes en Mallorca(...)»(36v). La determinació espacial referida a quan actuar en un lloc determinat s'apunta al llibre quart de BC754 en el capítol *De sembrar forment, ordi, espelta, avena, centeno e altres sements* quan es fa referència a la vila de Sant Mateu: «En lo terme de la vila de Sant Matheu lo millor temps és xv jorns ans de (...)»(118r). Per la seva banda, la necessitat de fer un manual adaptat a un context territorial es fa explícit a Miquel Agustí, malgrat que al llarg del text el tema no es concreti en el contingut. Així ho declara al capítol *Taula pera saber lo temps en lo qual se ha de sembrar los grans dels blats, forments, llegums y altres per rahó de la Lluna*: «Aveu de saber que en los paÿsos y terretoris frets se han de sembrar mes prest y en los paÿsos y terres trempades mes tart (...) y axí serà clima y terretori fret lo Comptat de Puigcerdà, la Seu de Urgell, Vich y les montanyes ahont no hy poden viure los olives, ni les erments. Serà clima y terretori trempat lo Comptat de Roselló, Gerona (...)»(80r); el mateix detall s'observa al capítol *Dels secrets de la cultivació dels grans, dels forments, y llegums en terras cultivades*: «(...)De la matexa manera veyem les terres de conreu que són de diverses complecions y govern en naturalesa y fertilitat, com veyem que les unes terres són fortes, altres flaques, altres (...), com se veu en est Principat de Cathalunya y Comptats de Rosselló y Cerdanya, tenir part de terra calenta, altra part trempada, altra freda y gellada (...)»(77r-77v).

Quant al testimoniatge d'haver experimentat les tècniques descrites, és documentat amb profusió a BnF291, vegem-ne uns exemples: «(...)sabens que los cuchs isquen és cosa provada(...)»(38r), «(...)en aquella farà fruyt sens dupte cosa provada(...)»(41r), «(...)fan millor e molt més bell fruyt si són empeltats que si no'n són e és cosa provada(...)»(50r), «Encara és cosa més que provada si metràs forment(...)»(56r), «(...)planta de la carabasa e açò és provat moltes vegades mes nota que en totes les plantes(...)»(59v), «(...)e yo he vist en aquesta manera pendre una planta de cogombre amargh(...)»(51r), «Ço és fortament cosa provada.»(59v). Pel que respecte a la presència de testimonis orals també són abundants a BnF291, destaquem: «Comensa axí com me ensenyà hun cavaller però io no·n he provat.»(4r), «(...)o sapies que yo he vist pagos blancs, tortes blanques e guals blanques e com ne demanes al dit

²⁰ CH. ESTIENNE i J. LIÉBAULT: *L'agriculture et maison rustique*, Jean de Puys, París: 1570. L'edició original és de Ch. Estienne (1564) i el seu gendre, J. Liébault, la va revisar i ampliar.

mestre Trenxençius fou me respost que en aquella propia forma se fayen(...)»(29r). Aquesta darrera interpolació sembla indicar que el redactor coneix en persona a l'autor de *Opus ruralium commodorum*, Pietro de Crescenzi (1233-1320), emprat per M. Agustí en el seu tractat.

Pel que respecte a la manera de comunicar la ciència destaquem l'interès per garantir la transmissió del coneixement. Amb aquest objectiu tant en els manuscrits com en el *Llibre dels secrets d'agricultura*, l'autor s'assegura d'impregnar l'escrit de prou autoritat com per ser acceptat pel lector i perdurar en el temps. Així, l'emissor no només es mostra com un excel·lent propagandista de les tècniques d'altres autors, sinó que es presenta ell mateix com un personatge que se sap amb coneixements contrastats i amb prou criteri com per elaborar un text amb capacitat per convèncer al lector que el contingut és fiable i, per fer-ho, es fonamenta en formes verbals com imperatius i perífrasis obligatòries.

No obstant, malgrat que l'autor es presenta com a una autoritat en el tema, resta al servei del lector i s'esforça per configurar un text entenedor. Tant els manuscrits com el llibre de Miquel Agustí són formalment dividits en apartats ordenats i amb intercalació d'elements lingüístics que mantenen l'atenció del lector i, a banda d'escriure en llengua vulgar, recorren a la sinonímia i a la definició dels termes. Vegem-ne alguns exemples extrets de les quatre parts de BnF291: «(...)e de aquelles fregaràs molt fort cordes d'espart, ço és, trenyelles(...)»(40v-41r), «(...)e que y vinga justa, ço és, que no sia maça petita ni maça groça.»(47v), «(...)femen los lurs camps ab fem de establies, ço és, aquells qui fan les bèsties(...)»(55r), «(...)que sia lo camp ben berbeytat dich bon guaret e bon femat(...)»(52r), «(...)a pochs dies auràs molta erba de Santa Maria o menta que-s nomena en vulgar(...)»(59v),²¹ «(...)leva'ls ab un gabinet totes les barbes, ço és, les rahels(...)»(61r), «È si fora lo sarment lonch e los nusos lanchs, ço és, los cavens(...)»(73v), «(...)que sia la porta de les finestres devers orient, ço és, levant(...)»(105v), «(...)e puy los cobre en aygua e sal e los escorxen, ço és, que·ls leven la closqua(...)»(108v). El mateix tipus d'autor amb autoritat però alhora didàctic defineix a Miquel Agustí qui així ho explicita al pròleg mentre al text afegeix il·lustracions o esquemes, sovint copiats o inspirats d'altres autors, o aclareix alguns mots, especialment botànics, per exemple: «La herba Adzari²² axí anomenada en Català, y en Llati se diu Vulgabo.»(31v), «Questa herba Melsera,²³ ò llengua de Cervo(...)»(32r), «Angelica²⁴ herba que en Llati se diu Mirnium (...)»(32v).

²¹ L'herba de Santa Maria és de l'espècie *Chrysanthemum balsamita* L., diferent a la menta, que pertany al gènere *Mentha*.

²² L'Atzarí és una planta de la família de les aristoloquiàcies: *Asarum europaeum* L.

²³ Planta de l'espècie *Scolopendrium officinale*.

²⁴ Planta de la família de les umbel·líferes: *Angelica silvestris* L.

III. LES COINCIDÈNCIES TEXTUALS ENTRE ELS MANUSCRITS I MIQUEL AGUSTÍ

Per analitzar algunes de les coincidències en el contingut dels textos ens centrarem en comparar els manuscrits amb Miquel Agustí. Les coincidències es localitzen principalment en els llibres primer i cinquè dels manuscrits. Vegem per començar els encapçalaments del llibre primer als manuscrits i els capítols coincidents a Miquel Agustí:

BnF291	BC754	Miquel Agustí
<i>De Agricultura Paladi</i>	<i>De plantar vinya així com Noé</i>	
<i>De altra manera de plantar vinya</i>	<i>De plantar vinya</i>	
<i>De sembrar vinya</i>	<i>De sembra vinha</i>	
<i>De plantar parra</i>	<i>De plantar parra</i>	
<i>De plantar parra premerenqua</i>	<i>De plantar parra primerenca</i>	<i>Secret per a fer una parra que llevara rayms molt primarenches</i>
<i>De morgonar vinya²⁵</i>	<i>De morgonar vinya</i>	<i>Secrets de podar les vinyes, cavar y morgonar</i>
<i>De exambrir vinya</i>	<i>De exobrir vinya</i>	
<i>De podar vinya</i>	<i>De podar vinya</i>	<i>Secrets de podar les vinyes, cavar y morgonar</i>
<i>De podar picapoll</i>	<i>De podar picapolla</i>	
<i>De quavar vinya</i>	<i>De cavar vinya</i>	<i>Secrets de podar les vinyes, cavar y morgonar</i>
<i>De magenquar vinya</i>	<i>De magencar vinya</i>	
<i>De agostejar vinya</i>	<i>De agostar vinya</i>	
<i>De spampolar vinya</i>	<i>De spampolar vinya</i>	<i>Secret de espampolar y veremar les vinyes</i>
<i>De femar vinya</i>	<i>De femar vinya</i>	<i>Secrets de femar les vinyes</i>
<i>De gramenya e millocha</i>	<i>De gram e canyota a tallar e fer sequar</i>	<i>Secrets de podar les vinyes, cavar y morgonar</i>
<i>Dels struments de tallar</i>	<i>Dels struments ab que deu hom tellar les herbes de la vinya o camp de terra</i>	<i>Secrets de podar les vinyes, cavar y morgonar</i>
<i>De no poder cavar terra</i>	<i>Que en Juliol no sia feta neguna cavaho</i>	<i>Secrets de podar les vinyes, cavar y morgonar</i>
<i>De cortada de vinya</i>	<i>Quant és una quarterada de vinya Quants homens entren en exobrir, podar, cavar e magencar huna quarterada de vinya</i>	
<i>De veremar vinya</i>	<i>De veremar vinya</i>	<i>Secret de espampolar y veremar les vinyes</i>
<i>De salvar rahims</i>	<i>De salvar rahims</i>	
<i>De collir molt vi</i>	<i>De collir molt vi o fruyt</i>	

²⁵ Els paràgrafs *De morgonar vinya*, *De exambrir vinya*, *De podar vinya* i *De podar picapoll* a BnF291 no apareixen en aquest primer llibre sinó al final del llibre segon, al foli 42r-42v.

Exposem ara els encapçalaments del llibre cinquè seguint el mateix ordre:

BnF291 <i>Del libre quint Paladi</i>	BC754 <i>De cols de hivern</i>	Miquel Agustí <i>Secrets pera fer cols per lo hivern, pascua y temps de varemas</i>
<i>De cols de Pasqua</i>	<i>De cols de Pascha</i>	<i>Secrets pera fer cols per lo hivern, pascua y temps de varemas</i>
<i>De cols per lo estiu</i>	<i>De cols d'estiu</i>	<i>Secrets pera fer cols per lo hivern, pascua y temps de varemas</i>
<i>De cols de Secília</i>	<i>De cols de Sicília</i>	
<i>De cols de capdell</i>		
<i>De erbolam de Pasqua</i>	<i>De erbolam de Pascha</i>	<i>Per fer un arbolam de pastors</i>
<i>De erbolam encara</i>	<i>De erbolam</i>	<i>Per fer un arbolam de pastors</i>
	<i>De erbolam</i>	<i>Per fer un arbolam de pastors</i>
<i>De spinahcs</i>	<i>De spinachs</i>	<i>Per fer espinachs que seran bons en lo iver y Quaresma.</i>
<i>De spinachs encara</i>	<i>De Spinahcs</i>	<i>Per fer espinachs que seran bons en lo iver y Quaresma.</i>
	<i>De espinachs</i>	
<i>De letugues</i>	<i>De letugues</i>	<i>Secrets per fer lletugues de moltes maneres</i>
<i>De letugues enquara</i>	<i>De letugues</i>	<i>Secrets per fer lletugues de moltes maneres</i>
<i>De sermenta</i>		
<i>De plantar alls</i>	<i>De alls</i>	<i>De secrets dels alls</i>
<i>De plantar scalunyes</i>	<i>De Scalunyes</i>	
<i>De plantar e sembrar porros</i>	<i>De porros e cebes</i>	
	<i>De cebes rodones de salvar</i>	
	<i>De cebes rodones</i>	
	<i>De ravens</i>	
	<i>De pastanagues</i>	
<i>De plantar naps</i>	<i>De naps</i>	<i>Secrets de naps</i>
<i>De plantar cherenies</i>	<i>De xeremies</i>	
	<i>De xufes</i>	
<i>De carabaçes</i>	<i>De carabaces</i>	
<i>De carabaçes primerenques</i>	<i>De carabaces primarenques</i>	<i>Secrets de les carabaces y cogombres</i>
	<i>De melons, albudeques, cindries, cogombres e albergínies</i>	<i>Secrets dels melons de tot lo any y de las albudecas</i>
	<i>De sembrar juhivert</i>	<i>Secret per a que lo julivert falla las fullas molt amples y crespades y se fassa molt alt que causarà admiració</i>
<i>De donar color e sabor</i>		

Vegem els fragments coincidents més destacats dels textos exposant en primer lloc el text de BnF291, seguit per BC754, la transcripció de Gabriel Llabrés i l'obra de Miquel Agustí. Començant pel capítol dedicat a com espampolar la vinya, tant els manuscrits entre ells com amb Miquel Agustí són molt propers en l'exposició temàtica, en la sintaxi i la morfologia. D'aquí un verb a destacar és «espampolar» que al DCVB és documentat amb BnF291 a partir del Diccionari Balari: «En lo començament del mes

de maig deu hom spampolar la vinya» i també és documentat amb el text de M. Agustí, «Espampollareu les vinyes llevant-ne los brots que no hi haurà rayms y los que seran bons per fer morgons l'any vinent»(7r). Una de les variacions en el text és l'ús, per part de M. Agustí, del verb «espampolar» només al títol, mentre que al text l'autor escriu «esbrotar», «esbrotar les vinyes, ço es traure los brots dels ceps que noy haura rayms». En el paràgraf aquest verb no s'empra a BnF291 on s'opta per escriure «e levarne los brots». No obstant, a l'inici del llibre de M. Agustí, quan escriu entorn aquest mateix tema al capítol *Les coses que ha de fer o fer fer lo pare de familias quisqun mes de l'any*, l'autor s'apropa als manuscrits i escriu «espampollar» i obvia «esbrotar»: «De maig (...) espampollareu las vinyes, llevante los brots, que noy haura rayms(...)»(7v). Per la seva banda a BC754 i Gabriel Llabrés es parla de «virbar». «Birbar» al DCVB es defineix com a tallar o arrabassar les herbes i fullaca que creixen dins el sembrat i el perjudiquen, però, en canvi, en el text entenem que s'empra en el sentit d'esbrotar. La darrera variació és entre BnF291 i Miquel Agustí al optar aquest darrer per afegir la mateixa frase que apareix a BC754. Observem com tant els manuscrits com Miquel Agustí opten per un verb que indica obligació:

BnF291 (f.32r): «*De spampolar vinya*. En lo començament del mes de maig deu hom spampolar la vinya e levar-ne los brots qu-y fan en los seps infructuosos qui no tenen rahims e lexar-li los que tenen rahims e tendran molta brocada a l'any vinent los rahims e verges e encara los seps se'n millora molt.»

BC754 (f.111r): «*De spampolar vinya*. En lo principi e maig deu hom espampolar e virbar les vinyes, ço és, levarne los brots que-s fan en los ceps en los quals ho hage rahims e lexar-hi los brots en que ha rahims e los que han a fer brocade en l'any vinent e los rahims vergues o ceps que romanen se'n milloren molt per açò deu fer hom que entenga la podació.»

Gabriel Llabrés (p.152):²⁶ «*De spampolar vinya*. “En lo principi de Maig deu hom spampolar o virbar les vinyes, so es, levarne los brots que fan en los ceps, en los quals noy hage rahims, e lexar hi los brots en qui hage rayms, e los que han a fer brocada en l'any vinent, e los rayms, vergues e ceps que romandran sen milloraran molt, per ço deu fer hom que aquell quiu fara que entengue la podó”.»

Miquel Agustí (f.95v): «*Secret de espampolar y veremar les vinyes*. En lo principi del mes de Maig, deveu anar a esbrotar les Vinyes, ço es traure los brots dels ceps que noy haura rayms, y dexari aquells brots, que hi haura rayms, y aquells que hauran de servir a fer verga per morgonar lo any vinent, y los rayms y vergas qui restaran se faran millor, empero aço te de fer home que entenga lo podar. (...)»

Al mateix capítol *Secret de espampolar y veremar les vinyes*, Miquel Agustí inclou el capítol dels manuscrits relatiu a com espampolar i com veremar la vinya. A l'inici d'aquest paràgraf tant BnF291 com BC754 opten pel pronom «hom» com a subjecte, que fa una funció impersonal a una frase subordinada d'infinitiu, on veremar és l'infinitiu, les vinyes el complement directe de veremar i «deu» el verb. En canvi, a Miquel Agustí la frase es fa impersonal amb un verb passiu reflex on «les vinyes» fan de subjecte i «veremar» de complement directe. Amb aquesta sintaxi els manuscrits opten per incidir en l'obligació, que recau en el pagès, mentre Miquel Agustí ho fa en la possibilitat, que recau en les vinyes:

²⁶ Segons indica Gabriel Llabrés aquest paràgraf es troba en un paper solt, per aquesta raó el reproduceix entre cometes.

BnF291 (f.33v): «*De veremar vinya*. Veremar deu hom les vinyes en luna vella per que lo vi se'n salva millor. Emperò deus guardar que per lo spensa de la lluna no agués perill lo splot de collir. E per que ne torns a parlar sobre aquest veremar en lo capítol vint e puy a son resum aquest.»

BC754 (f.112r): «*De veremar vinya*. Veremar vinya deu hom en luna vella per ço com lo vi se'n salva millor emperò guardar deu hom tota hora que en l'espensa de la luna no pogués haver perill dels dits splets a collir.»

Gabriel Llabrés (p.153): «*De veremar vinya*. Veremar deu hom les vinyes en luna vella, per so con lo vin sen salva mils, empero gordar deu hom tota hora que en lespansa de la luna no pogues haver perill dels dits splets a collir.»

Miquel Agustí (f.95v): «Secret de espampolar y veremar les vinyes. (...)Veremar se poden les Vinyes en Lluna vella: per lo que lo vi se conserva millor, y axi se deu aguardar, sino es que hi hagues perill de pedras la verema, y los rayms pera servar se han e cullir en Lluna vella, y que no sian massa madurs, y diu Palladi que lo millor tallar e Rayms per servar es entre lo Agost y Setembre en dita Lluna y dia clar y axut.»

Les coincidències segueixen en el capítol on s'explica com cal femar les vinyes. A Miquel Agustí trobem alguna variació en l'ordre de la frase, alguna omissió i algun afegit. I cal destacar com BnF291 indica que els llobins es poden anomenar tramussos, mentre que BC754 emprava ambdós mots indistintament sense indicar aquesta sinonímia i Miquel Agustí només emprava «lopins». M. Agustí acaba el paràgraf afegint el tipus de fems més adequats. Exposem també l'error a Gabriel Llabrés al transcriure «mallols» per «melons»:

BnF291 (f.32v): «*De femar vinya*. Femar deu hom femar les vinyes com són novament plantades, après se poden femar de sis en sis anys, alguns hi sembren ordi, faves e siurons e açò per que la terra és graça mas diu Paladi que vinya magra en terra magra o dich sequa no la deu hom femar per que lo femar corromp la verema e lo vi que ix de tal verema és tot corromput. Encara diu Paladi que qui vol engraxar vinya que sia en terra magra o sequa que hom la sembre de lopins o en alguna manera apellat tremuços en lo mes de setembre e a la desexida de abril entre a migant maig que los tremuços comencen a granar per com faça quavar la vinya e arrenquar los lopins en guisa que resten cuberts de terra. E asó engraxa e millora la vinya més que dengun altre famer que hom li puga fer e nota que fan arrenquar los lopins abans que caves la vinya e que sien cuberts de terra és veritat que tota terra que hom morgona e met hom mallols en vinya se pot fer femar.»

BC754 (f.111v): «*De femar vinyas*. Femar vinyes deu hom com són novellament plantades e après se poden femar de vi en vii anys alguns le i meten ordi o faves o ciurons e asso com la terra és grassa. Mas diu Palladi que vinya magra en terra seca no la deu hom femar per ço com lo famar corromp la verema perque lo vi que hix és tot corromput e guastat. Mas diu Palladi que qui vol engraxar vinya que sia en terra magra o secha que hom que la sembra ne sembra de lupins en lo mes de setembre e a la desexida de abril tro mijant maig que los atramoços comencen a granar que hom fasa cavar la vinya e arrenca los lupins en guisa que romanguen coberts de terra. E açò engrexe e millora la vinya mes que nengun famar que hom es puga fer emperò fan arranquar los lupins abans que hom cave la vinya e que-s cobre de terra. És ver que tota hora que hom morgona o met hom mallols en vinya se pot femar.»

Gabriel Llabrés (p.152): «*De femar vinya*. Femar deu les vinyes com son novellament plantades, e après se poden. Femar de .vi. en .vii. ans. Alguns hi meten ordi e faves e siurons e asso con la terra es grossa; mas diu Palladi que vinya magra en terra grossa no la deu hom femar, per so con lo femar corromp la verema, perque lo vin qui niix es tot corromput e gastat. Mas diu Palladi, que qui vol engraxar vinya que sia en terra magre o secha, que hom que la sembra de lupins (¿) en lo mes de setembre a la desexide de abril tro a mitgant maig, quels atramosos comensan a granar, que hom fasa cavar la vinya e arranquar los lopins (¿) en guisa romanguen cuberts de terra, e asso engraxa e millora la vinya mes que nangun femar que hom hi puxa fer, empero s'han

arranquar los lupins (¿) abans que hom cav [cave] la vinya, ques cobren de terra; es ver que tota hora que hom morgona ho met hom melons en vinya se pot femar.»

Miquel Agustí (f.95r): «Secrets de femar les vinyes. Les vinyes se poden femar quan son novament plantades y apres de sis en sis anys. Alguns quant la terra es massa grassa, hi sembran ordi, o favas, o ciurons, que diu Palladi que lo femar les Vinyes, corromp la verema, y fa lo vi corromput. Diu Palladi que per femar, y engreixar vinya magra, es bo que sembreu Llubins en lo mes de Setembre, o en la fi de Abril, fins en mig mes de Maig, y quant los Llubins fan la segona flor los arrenqueu, y dexeu sobre la terra, y apres conrrareu la Vinya demanera que los Llubins restian cuberts de terra, y aço engreixa, y millora la terra, o vinya que nangun femar, bo es que tostems, que morgonareu que hi posen mollons de fems de Bous, o Vaques, y no de Cavalls, ai de bestiar menut, ni de Porchs, que hi farian mes dany que profit perque corrompen lo vi, y fan durar poch les Vinyes.»

Al capítol dedicat a quan no es pot cavar la terra podem constatar el tipus de llenguatge més imperatiu dels manuscrits en comparació amb Miquel Agustí; l'opció per «mullada» als manuscrits i per «banyada» a la transcripció de G. Llabrés i M. Agustí; i per «escaldar» a BnF291 i fer «caliu» a la resta. Per la resta continuen les coincidències:

BnF291 (f.33r): «*De no poder cavar terra.* En lo mes de juliol no sia feta nenguna cavació ni laurar vinya ni deu hom en res toquar que molt enquera se deu hom guardar en lo estiu en temps que la terra sia calenta quant ha plogut e l'aygua no és entrada en la terra lavors guarda que no s-i toch per que la terra exuta no-s mescle ab la mullada e lavors se escalda la terra. E axí matex hom no deu toquar la terra en lo yvern quant és gelada per que roman destemprada e faci molta broça.»

BC754 (f.111v): «*Que en juliol no sia feta nenguna cavaho.* En juliol no deu hom fer nenguna cavació ni laurar so en vinya ni deu hom en res tochar car molts dany hi fan quant hi toquen. Ítem se deu hom gordar en l'estiu en temps que la terra és calda com ha plogut e la pluja no és entrada molt, que hom no fase alguna cavació per ço com la terra exuta fes mescla ab la mullade e és fet caliu e per semblant hom no deu moure la terra en ivern com és gelada però com roman destemprada.»

Gabriel Llabrés (p.153): «*Que en juliol no sie feta nenguna quave ne lauro.* En juliol no deu hom fer nenguna cave ne lauro en vinya, ne en quavech (¿) noy deu hom en res toquar, quar molt dan hi fera. Ítem, se deu hom gordar en les ... en temps que la terra es calda, con ha plogut e la pluga no es entrada molt, que hom no fase nenguna cauho, per so com la terra axuta se mescla ab la banyada, e es fet caliu, e per semblant hom no deu moure la terra en hivern con es gelade, per so con roman destrampada.»

Miquel Agustí (f.95r): «Secrets de podar les vinyes, cavar y morgonar. Aveu de advertir, que en lo mes de Iuiol, y Agost, no es bo llaurar ni cavar les Vinyes, per lo que la terra es calda, y com plou no entra molt, y si la llaurau, o cavan quant es banyada la terra se mescla ab la axuta y fas caliu y per lo semblant no haveu e moure la terra en lo hivern com es gelada, per lo que resta destrempada.»

Al capítol dedicat a com podar, cavar i morgonar la vinya Miquel Agustí reuneix sis capítols dels manuscrits i compila així alguns dels refranys incloent-los entre parèntesi. Exposem l'error en el text de G. Llabrés al transcriure el verb «borronar» per «veure». Exposem primer els paràgrafs coincidents entorn a com morgonar, podar, collir molt vi i cavar la vinya:

BnF291: «*De morgonar vinya.*(f.42r) Morgonar deu hom les vinyes après que són veramades a cap de hun mes en luna vella e açò perquè lo sarment no sia masa dur e al vinclar no-s rompés e deuse gitar tota la verga que vols morgonar be davall terra e fer-li traure tants caps com sia mester.»; «*De podar vinya.* Podar deu hom la vinya en dos mesos del anys si vols aver vinya e vi

és a saber en el mes de desembre o de janer però molt més val en desembre perquè farà los rahims més grans e broten millor e abans maduren e enquera en lo gra del rahim no aurà sinó hun pinyol o dos. Emperò lo poder de janer fa molts rahims però no tan grans sinó pus menuts e ab molts pinyols e dels altres mesos més pinyols e deuse podar en vinya vella après que-s girada II o III jorns e no podases en la plena que és molt mal a la vinya. Emperò la luna o dich la vinya vella se deu podar hun (42v) altre en luna nova altre en vella, en lo temps dels dits mesos per renovar aquella empero guarda com podases en lluna nova que sia ja de vi o set dies al podar de la luna vella fa sarments e rahims grossos e bells he lo podar de la luna nova fa molts rahims e menuts e molts sarments però menuts. E deu notar aquell qui poda que-s guart de escortegar ni esquexar forment ni lo sep per que fent asó fa dos mals que són afulla lo sep e corre perill de morir mas com és necessari aver-ne o llevar cosa nenguna se deu llevar ab coltell serrador o ab estrument ben tallant e sobtilment en manera que romanga neta. Emperò diu lo antich que: “La vinya no és ben podada fins que és ben cavada”»; «*De collir molt vi*.(f.34r) Si vols collir molt vi fes que las més vinyes sien ben preparades e ajes vinyes jovens que diu le exemple: “Holivera de ton avi, figura de ton pare, vinya de tu mateix” e si fas lo contrari faràs lo que diu l’antich: “Moltes filles e males vinyes són destrucció de la quassa”, e nota lo que dich.»; «*De quavar vinya*.(f.32r) Cavar deu hom la vinya e vinyes mitgant jener fins sia migant febrer per que despuí avant broten les vinyes he guasten-se los brots e no y deu hom entrar e diu lo exemple antich que “Si mon senyor me poda en desembre o de janer o be me cava de febrer gran vergonya me serà sinó li humple lo seller”».

BC754: «*De morgonar vinya*.(f.110v) Morgonar vinya se deu fer en luna vella per que la sarment no es trench e deu-se gitar tot lo cep e fer aytans caps com necessari sia.»; «*De podar vinya*. Podar deu hom les vinyes en dos mesos del anys y ço és en lo mes de desembre e en lo mes de janer mas més val en lo mes de desembre però so com los cepcs podats de desembre fan los rahims pus grossos e les serments broten abans e abans maduren. Item que en lo gra no haurà sinó hun pinyol o dos. La podahó del mes de janer fa molts rayms mas fa’ls menors e ab molts pinyols. Tot podar se deu fer en la luna vella. E deu se hom gordar que no pot hom en lo jorn que és plena. Car lo ple de la luna no val a les plantes si hom les tocha ans les nou. Mas pessat aquell dia és bo lo podar tota hora e com pus prop és de la plena val més la poda. Emperò les vinyes velles deuen ésser podades a prop de dos o de tres anys en la luna nova per novellar emperò tota hora haja la luna més de vii jorns, la podahó de la luna vella fa serments e rahims grossos e bells. E la podahó de la luna nova fa molts rahims menuts e moltes serments sotils. Deu-se guardar lo qui poda de esquexar verga ni brocade en lo cep. Car nafra’l e fa-li gran mal mas deu-lo serrar ab coltell serrador o tallar ab coltell gentilment. Emperò la vinya no és ben podade tro que és cavada.»; «*De collir molt vi o fruyt*.(f.112r) Si tu vols collir molt vi o fruyt costeheix e procura aber les vinyes bé e ages vinyes jovens. Car diu hom en lo exempli: “Olivera de ton avi, figura de ton pare e vinya de tu mateix”. E si fas lo contrari faràs ço que-s diu: “Moltes filles e males vinyes desfan lo alberg”.»; «*De cavar vinya*.(f.111r) Cavar vinya deu hom de mijan giner tro a mixan ffebrer e encara per tot ffebrer com de qui avant vorren les vinyes e no y deu hom entrar. E diu hom en lo exempli: “Si mon Senyor me poda de desembre o de janer em cava en ffebrer vergonya am serà sino li umple lo celler”».

Gabriel Llabrés: «*De morgonar vinyes*.(p.152) Morgonar vinya se deu fer ab luna venya per so que la serment no s trench, e deu se gitar tot lo sep, e ffer aytants caps com nesesari sie.»; «*De podar vinya*. Podar deu hom les vinyes en dos²⁷ mesos del anys: so es en lo mes de desembre e en lo mes de janer. Mas mes vall en lo mes de desembre, per so com²⁸ los seps podats en desembre fan los rayms pus grossos, e les serments brotan abans, e abans maduran. Item, que en lo gra no haura sino hun pinyoll ho dos. Lo podó del mes de janer fa molts reyms, mas fa’ls manors e ab molts pinyolls. Tot podar se deu fer en lo (f. 14.v.) luna venya, e deu se per hom gordar que no pot hom en lo jorn que es plena, quar lo ple de la luna no vall a les plantes si hom les tocha ans les nou, mes passat aquell dia es bo lo podar tota hora, e com pus prop es de la plena vall mes lo podar. Empero les vinyes velles dejen esser podades a cap de dos o de tres anys en luna nova per renovellar, empero tota hora aja la luna mes de .vii. jorns, lo podo de la luna vey a fa serments e rahims grossos e bells, e la podo de la luna nova fa molts rahims menuts e moltes serments sotils. Deu se gordar lo qui poda de squexar verruga ne brocada en lo cep, car nafra e fali gran mal, mas deu lo serrar ab coltell serrador o tallar ab coltell sotillment.»; «*De*

²⁷ G. Llabrés indica que al manuscrit original «temps» està esborrat i substituït per «mesos».

²⁸ G. Llabrés indica que el fragment «en lo mes» està cancel·lat.

*cullir molt vi.*²⁹ (p.153) “Si tu vols cullir molt vi costeix e procura be les vinyes, he hages vinyes jovens, car diu lo eximpli: olivera de ton avi, e figuera de tot pare, e vinya de tu mateix. E si fas lo contrari sera ver ço que’s diu: que moltes filles e males vinyes desfan l’alberch.»; «*De quavar vinya.*(p.152) Quavar deu hom vinyet de mitgan janer tro a mitgan febrer, e encara per tot fraber, com de qui avant voran les vinyes, e noy deu hom entrar. E diu hom en l eximpli: si mon senyor m’ha podada de desembre o de janer, e enquara en febrer, vergonya en sera, si no li umpl lo seller”».

Miquel Agustí(f.95r): «Secrets de podar les vinyes, cavar y morgonar. Lo podar millor de les vinyes, es en el mes de desembre o almanco de Ianer: perque es cosa provada, que si se podan de Desembre fan los rahims mes grossos, y les serments brotan abans y se coneixen que maduren, y se asahonen mes prest, y també en los grans dels Rahims, no ha sino un Pinyol, o dos: pero los seps podats al mes de Ianer: es veritat que fan molts Rahims, pero fan los mes menuts, y tenen tres, ò quatre Pinyols, a cada gra, ò dos almanco. Lo podar de las vinyas, o sia de Desembre o sia de Ianer, ha de esser en Lluna vella dos dias apres, que es pasada per lo Ple y axi tota vinya jove, ò Planta, ò serment jove, ha de esser podada en la demunt dita Lluna. Pero la vinya vella conve podarse de tres en tres, o de quatre en quatre en Lluna nova, ço es apres que la Lluna haya fet lo primer quart. Lo podar en dita Lluna vella, fa los rayms grossos y bells, y les serments axi mateix, y lo podar en Lluna nova, fa molts rayms, y menuts, y llargues y primes les serments. Lo morgonar les Vinyes, ha de esser en Lluna vella, perque les serments nos rompen ab lo doblegar, y axi si voleu cullir molts rayms, y tenir molt vi, donau bon recapte a les vinyes, y si ne teniu de comprar, comprau Vinyes jovens, que diu lo proverbi, Oliveda de ton avi, Figuera de ton pare, Vinya de vos mateix, y si feu lo contrari fareu lo que diu lo proverbi, (que moltes filles, y malas veynas, y velles Vinyes, destruan la casa) lo millor temps de cavar les Vinyes, o llaurar es, per tot lo mes de Febrer, abans que no borronen: perque diu lo Proverbi de la vinya. (Si mon amo me poda de Desembre, o de Ianer, y me cava, o llaura de Febrer, vergonya me sera, sino li umple lo seller) Lo segon cavar, o llaurar les Vinyes, es per tot lo mes de Abril, fins a deu de Maig: lo tercer cavar o llaurar es per tot lo mes de Juny».

Al mateix capítol sobre com podar, cavar i morgonar de Miquel Agustí, l’autor escriu entorn l’agram i la canyota i als instruments de tallar, que als manuscrits són en un capítol a part. Aquest és un dels fragments que més s’apropa al veritable text de Pal·ladi. Això no obstant cal fer incidència en com Miquel Agustí s’apropia de les paraules dels manuscrits a l’afirmar «diu Palladi que tambe fan lo mateix efecte que sian de ferro», ja que al text de Pal·ladi el comentari no apareix sent una exposició feta en primera persona a BnF291: «Emperó alguns dien que los dits estruments deven ésser fets de coure mas crech que tant valen de ferro» i en impersonal a BC754: «Emperó alguns dien que l strument vol ésser de coure mas és cregut que tant val de ferre». També cal notar com a BC754 manca una frase indicant que el Sol ha d’estar en signe de Capricorn quan la resta, com escriu Pal·ladi, indica que és la lluna qui ha d’estar en aquest signe:

BnF291 (f.32v-33r): «*De gramenya e millocha.* Diu Paladi que per tallar e sequar la gramenya e millocha se deu fer en lo mes de juliol quant lo Sol és en lo signa de Càncer e la lluna és setena e està en lo signa (33r) de Capricorni en aquest instant sia arencada o tallada e sens dupta en nengun temps no aprofitarà ni naxeran aquelles rahels.» «*Dels estruments de tallar.* Encara diu Paladi dels estruments ab que-s deven tallar los arbres de la vinya e terra diu tant rella com exada e picho o qualsevulla altre estrument qui sarvesqua en tallar o collir arbres que si seran destemprats ab sanch de cabró posa que tota erba que ab aquest serà tallada en nengun temps rahigarà. Emperó alguns dien que los dits estruments deven ésser fets de coure mas crech que tant valen de ferro.»

BC754 (f.111v) «*De gram e canyota a tallar e fer sequar.* Diu Palladi que qui en lo mes de Juliol com lo Sol és en signe de Capricorni gram e canyota que sia arrencat per aytal signe null temps

²⁹ Segons G. Llabrés aquest paràgraf no figura al manuscrit sinó en un paper solt per això el reproduceix entre cometes.

ni nexeran de aquelles rahils.» *«Dels struments ab que deu hom tallar les herbes de la vinya o camp de terra.* Encara diu Palladi que si rella o cavechs o altre strument ab que herbes se puxan tellar que com seran calts los dits struments que-ls tempre hom ab sanch de bous tota herba que ab aquell strument serà tellada null temps tonar a metre rails. Emperò alguns dien que-l strument vol ésser de coure mas és cregut que tant val de ferre.»

Gabriel Llabrés (p.153): *«De gram e canyota.* Diu Palladi que qui en lo mes de juliol con lo sol es en signa de Cranch, e la luna es setena, e es el signa de Caphicorn, gram e canyota que sia arranquat. Per aytal signa null temps noy naxaran de aquelles raills.» *«Dels sturments que hom deu tallar les erbes de la vinya, ó camp de terra.* Enquara diu Palladi que si rella o cavech o altra sturment ab que erbes se puxan tallar, que con seran calts los dits sturments quels naypa (¿) hom ab sanch de boch, tota erba que ab aquell asturment o ferre seria tallada nuls temps no tornara metre raylls. Empero als uns dien que l'esturment vol ésser de coure; mas es cregut de cert que tant val de ferro.»

Miquel Agustí (f.95r): *«Secrets de podar les vinyes, cavar y morgonar.* Sols es bo cavar las Vinyes en lo temps de la Canicula pera matar las herbas dolentas, ques fan en algunes Vinyes, com es Agram y Canyota. Diu Palladi que en lo mes de Juliol, com lo sol es en lo signe de Cancro, y la Lluna es al sete dia, y en signe de Capricornio, que Agram, ni Canyota, que sia arrencada en aqueix temps, may brotara de aquelles rael: mes diu que si rella, o cavech, o altre instrument com lo fan sera trempat ab sanch de Cabro, totas las herbas que ab aquell instrument seran tallades, may tornaran a posar rael. Tambe diuhen alguns que aquells instruments han de ésser de coure, pero diu Palladi que tambe fan lo mateix efecte que sian de ferro.»

Passant al llibre cinquè les coincidències continuen. Vegem els paràgrafs dedicats a les cols de Pasqua i les cols d'estiu:

BnF291 (f.57r): *«De cols de Pasqua.* Si vols bones cols a Pasqua sembra-las en la desexida d'agost o en la exida de setembre fins per tot lo mes de octubre e de novembre emperò en la luna vella e tresplanta-los com tantost que hom coneix que són bones a trasplantar ab molt fem al plantar e tresplantar e gita del fem en la rahel de la col dos mostes a cascuna e axí fan a regar e a tresplantar més espeses que los altres y que de tals n'i-a que espiguen los quals fan a regar primeres quant hom los veu espigar.»; *«De cols per lo estiu.* En fer bones cols d'estiu se volen sembrar migant març en la Luna Vella e tresplanta-les en luna vella e volen molt fem al sembrar e molt més al tresplantar e fan a regar axí com dich amunt.»

BC754: *«De cols de Pascua.(f.119v)* Si vols cols bones al Pascua sembra-les en agost o en la desexida de setembre fins per tot lo mes de octubre e de novembre qui-s vol. Emperò en la luna vella e tresplantes hom tantost que hom coneix que són bones a tresplantar ab fems al plantar e al tresplantar axí com havem dit en les altres. E axí fan a reguar. Mas aquestes s'an a plantar espeses per ço com de tals ni ha que espiguen. Les quals fan a reguar primeres com hom les veu espiguar.»; *«De cols de stiu.(f.120r)* Cols de estiu que són bones en veremes al setembre sembra-les mijant març en la luna vella e tresplantar-les hom com és són bones de tresplantar en luna vella e volen molt fems al sembrar e al tresplantar més valen molt més axí com és dit de les altres, axí mateix del reguar.»

Miquel Agustí (f.23v): *«Secrets pera fer Cols per lo Hivern, Pascua, y temps de Varemas. (...)* Si voleu fer Cols, que sian bones per Pasqua, las sembrareu a la fi de Setembre, ò per tot lo Octubre en Lluna vella a la quarta haurat fet lo ple, y les transplantareu quant conexereu seran prou grosses. Tambe en Lluna vella, lo demes fareu com esta dit, ab les altres, acceptat, que aquestes se volen transplantar mes espeses, per lo que ni ha algunes que espigan, les quals fan arrencar, quant veureu espigan, antes ques perdian. Si voleu fer Cols que seran bones en temps de varemas, les sembrareu de mig Fabrer, fins a mig Mars, en Lluna vella, com esta dit de les altres, y las transplantareu quant conexereu seran bones pera transplantar, tambe ab Lluna vella ab fems, al sembrar y trasplantar, regantles com esta dalt dit de las altrás.»

Als capítols dedicats a la lletuga els autors opten per explicar les primerenques, sembrades a mitjans d'agost o setembre i les més tardanes, sembrades el novembre i fins a mitjans de desembre:

BnF291 (ff.58v-59r): «*De letugues*. Letugues primerenques sembra hom migant agost o de setembre entre migant ochtubre en luna vella ab molt fem es fan a regar axí com veuràs auran mester. E tresplanta-les en l'advent de Nadal ab molt fem en luna vella e regar-las has de vuit en nou dies per amor de les jelades.»; «*De letugues enquara*. Alguns sembren letuges en lo mes de noembre entre migant dehembre e tresplanta-les en jener al sembrar e al collir per a tresplantar guarda hom la luna vella per que ne són pus saboroses e met-hi hom molt fem e sien regades axí com ho auran mester.»

BC754 (f.120v): «*De letugues*. Les letugues primarenques sembra hom mijant setembre o mitjant octubre en la luna vella ab molt fems e fan a regar com ops asò han e tresplanta-les hom en l'avent de Nadal ab fems en luna vella e regua-les hom com ops o han.»; «*De letugues*. Algunes letugues sembra hom de noembre tro a mijan desembre e tresplantar-les hom de giner al sembrar e a tresplantar en la luna vella ab molt fems reguant quant ops lo han.»

Miquel Agustí (f.24r): «Secrets per fer lletugues de moltes maneres. Lletugues primarenques y mes derrarenques, fareu si les sembrau de mig Setembra, fins en mig mes de Octubre en Lluna vella, ab molts fems, y regarles sempra ho auran menester, y trasplantarles en lo Advent, en la Lluna vella, ab molt fems, regantlas com esta dit. Altres Lletugues mes derrarenques haureu si las sembrau de Noembra, fins en mig Desembra, y les trasplantareu de Ianer, o de Fabrer, tot en Lluna vella ab molt fems y regar com esta dit.»

Al capítol dedicat als alls cal destacar com BnF291 opta per «barbentada» i BC754 per «guaretada»; mentre BnF291 i BC754 escriuen que «la luna de maig els pot danyar», Miquel Agustí es refereix a la neuca; i mentre que BnF291 opta per «una gran ma» els altres dos per 3 o 4 dits. Miquel Agustí acaba el paràgraf recurrent a d'altres fonts. A destacar el tmesi de BnF291: «foradar-l'has»:

BnF291 (f.60r): «*De plantar alls*. Alls planta hom migant desembre en luna vella en terra ben cavada e ben barbentada e menys de fem fan a plantar en loch de regadiu en manera que-s pugan regar de VIII en VIII dies e si vols plantares en desembre planta'ls en jener en luna vella mas més valen los primers per que la lluna de maig molt los pot moure e per açò val molt que sien ja crescuts e fan a plantar clars en modo que aja una gran ma de la hun a l'altre e si entre ells vols plantar o sembrar alguns grans d'espínachs fançi molt bells axí mateix algunes lletugues e fan-s'i molt belles e si vols que los alls no grillen fes que sien plantats en luna vella e arrenca-los en luna nova e si són plantats en luna nova arrenca-los en luna vella. E nota que com los plantaràs volen ésser solament hun gran d'all e de gra en gra axí s'an a plantar. E si per ventura volies fer de manera cabesa d'all que vingues axí groça com lo puny o pus gros pendràs lo gra del all e foradar-l'has ab una estaqua que sia molt prima però que lo forat no li pas e puys dins aquell forat metràs (60v) lo gra de sinapi e puys planta ton all e faràs molt gros però nota que sempre la sua sabor tira al sinapi i ço és molt bella cosa.»

BC754 (f.120v): «*De alls*. Alls planta hom mijant dehembre en la luna vella en terra ben cavada e guaretada menys de fems e fan a reguar en locs de reguiu de viiii e viiii jorns. E si no-ls planta hom de dehembre plante'ls hom de giner en la luna vella mas mes valen los primarencs de dehembre per ço com la luna de maig no-ls pot moure per ço com són ya crescuts e no fan a plantar clars ans deu haver de hun a altre iii o iiii dits. E qui-ls vol bé pot sembrar entre los alls primarencs alguns grans de spinachs e fan-se fort bells i de letugues e fan-ses belles. Si vols que-ls alls no grillen fes que si los alls són plantats en luna vella arranquar-los en luna nova e si són plantats en luna nova arranquar-los en Luna vella.»

Miquel Agustí (f.27v): «De secrets dels alls. Alls se han de sembrar à mig Novembra en la Lluna vella, volen terra seca no humida ni molt grassa, sinols plantau de Novembra los podreu plantar

de Ianer, pero valen molt mes los primarenchs: perque la neula, que fa de Maig nols pot danyar, per ser ya grans tampoch no se han de plantar clars perque noy ha de aver mes de quatre dits del hu al altre. Ab los primarenchs de Novembra podeu sembrar gra de Espinachos o de Lletugas que si fan molt be entre ells. (...)»

Pel que fa als capítol dedicat als naps la variació es troba en el refrany, com s'ha indicat més amunt. Ha destacar el tmesi de BnF291: «sembrar-los has»:

BnF291 (ff.61v-62r): «*De sembrar naps*. Si vols sembrar naps sembrar-los has viiii dies abans de Santa Justa e Rufina qui és a xvii de juliol o viiii dies après que diu lo exemple de l'antich: "A Santa Justa e Rufina planta pastanages e napina", qui són dits naps, emperò guarda que sia bona terra barbeytada, femada e cavada fonde e auràs bons naps alguns los sembren en la terra on han arenquats alls e cebes que s'i fan molt bons e ben saborosos e groços e (62r) no són corquats; axí matex se planten o-s sembren les pastanagues.»

BC754 (f.121r): «*De naps*. Naps sembra hom en Juliol en luna vella axí com les pastanagues e sien a la entrada del mes de juliol per ço com més val que sien primarenchs que tardans e açò se entén de tota ortaliça que més val que-s sia primarencha que tardana. E diu lo exempli: "A Santa Justa e Rufina sembra la teva nabina", la qual festa és vii dies a la desexida de juliol.»

Miquel Agustí (f.28r): «Secrets de Naps. Los naps se han de sembrar en lo mes de Juliol en la Lluna vella, en lo quart ha fet lo ple, y seran primarenchs perque tota la hortaliza primarenca val mes que la tardana, diu lo proverbi, que lo bon nap, per Sanct Iaume ha de ser nat. Tambe ne podeu fer la Lluna abans y apres. Lo Nap vol la terra ben fangada y novament moguda y la llavor no ha de fer demes de tres anys, que si es mes vella no produex sino Cols. Axi quan los sembrareu, procurareu de sembrarlos ab terra prima, mezclada ab lo gra perque nos sembriam massa espeços. Si a cas son massa espessos los aveu de aclarir per sembrarlos haveu de esperar que la terra sia estada regada primer o del cel o manualment perque seran millors y no los sembren en lloch dehombra perque la hombra los es molt contraria sino es que la terra sia bona y fertil.»

Al paràgraf entorn els espinacs, BnF291 exposa tres maneres de cultivar-los i dues coincideixen amb BnF291, concretament pels espinacs plantats a l'agost i pels plantats el setembre. Miquel Agustí opta per explicar com cal sembrar els espinacs a l'agost. Vegem-ne els fragments coincidents:

BnF291 (f.58v): «*Espinachs*. Spinachs menja hom en l'avent de Nadal e aquests se volen sembrar en la vella luna de agost migant aquell mes ab molt fem e fan a regar a vegadas axí com conixeràs és mester.»; «*Espinachs encara*. Encara en altra manera si volen sembrar migant setembra en luna vella e rega-ls axí com han mester e sembrar-los hom ab molt fem e són bons en la Quaresma.»

BC754 (f.120r): «*De spinachs*. Spinachs sembre hom mijant agost ab la luna vella ab molts fems e fan a reguar a vegades com hom coneix que-s o han ops e aquests spinachs són bons de ivern en Quaresma.»; «*De spinachs*. Encara altres spinachs sembra hom mijant setembre tro mitjant octubre en la luna vella e rega-las hom com ho han mester e sembra'ls hom ab molts fems e són bons de tota Quaresma si és alta o baixa.»

Miquel Agustí (f.24r): «Per fer espinachs que seran bons en lo ivern y Quaresma. Si voleu fer Espinachos que seran bons en lo Ivern y Quaresma, los sembrareu en lo mes de Agost en Lluna vella, ab molt fems, y fan a regar quant veureu ho auran menester, y axi seran bons de Ivern y Quaresma.»

Per últim, del cinquè llibre, exposem el paràgraf dedicat a l'arbolam. A BnF291 s'opta per citar morritort,³⁰ unques i julivert; BC754 opta per espinacs, cols, alls, bledes i almolls;³¹ Miquel Agustí per espinacs i colets;³² aquesta darrera espècie és citada a DCVB amb la frase del prior. Pel que fa a l'arbolam d'abril Miquel Agustí opta per citar bledes, espinacs i blets;³³ aquesta darrera espècie és documentada al DCVB amb M. Agustí i observem com també apareix a BnF291, citat entre les espècies a sembrar el mes de març:

BnF291 (f.58r): «*De arbolam de Pasqua*. Erbolam de Pasqua se entén la ensalada ço és morritort, unques, julivert e altres erbes qui són bones per fer ensalada quant encara sspinachs, bledes e altres fresques sembres om a la entrada de janer e no y guarda om luna que no hy cal e vol en molt fem e regar sovent e no las cal tresplantar.»; «*De erbolam encara*. Sembra enquera erbolam migant març ab molt fem e no s'i guarda luna, d'aquí avant fins ha migant agost no sembra hom espinachs, bledes e blets verts.»

BC754 (f.120r): «*De erbolam de paschoa*. Arbolam lo qual és bo al pastor ço és spinachs, col, alls, bledes e almolls sembra hom en la entrada de giner. E no y guarda luna qui no-s val e volen molts fems e reguar sovint e no-s tresplanten.»; «*De erbolam*. Erbolam sembre hom per semblant mijant març ab mols fems e no s-i guarda luna ni-s tresplanten.»; «*De erbolam*. Erbolam ço és blets e bledes, spinachs e alguns grans sembra hom a la entrada de abril es fan a femar e a reguar e no-ls res plantar ni guardar luna e d'aquí avant no sembra hom spinachs mijant agost.»

Miquel Agustí (f.24r): «Per fer arbolam de pastors. Arbolam de Pastors, y de Companya, fareu en la entrada del mes de Ianer, en qualsevol Lluna, de gra de Espinachs, y de Colets tot mesclat, femantlas molt, y regar sovint, sens traslantarles. Altre arbolam podreu fer, y sembrar, a mig mes de Mars, sens guardar Lluna, ab molt fems, y regar sovint. Tambe podreu fer altre Arbolam, prenent grans de Blets, y de Bledas, ab alguns grans de Espinachs, tot a la mescla, los sembrareu en la entrada del mes de Abril, los famareu y regareu com laltre, y nols trasplantareu, ni aguardareu Lluna.»

IV. CONCLUSIONS

L'anàlisi comparatiu dels manuscrits amb Miquel Agustí ens ha permès identificar una de les fonts de la que es considera l'obra agronòmica més significativa de l'època moderna i, així, apreciar les continuïtats en la cultura científica medieval i moderna gràcies a la redacció dels textos al segle XIV i la còpia d'aquestes redaccions a finals del XV i principis del XVI. Aquestes transcripcions modernes formen part del procés de recuperació econòmica i d'estabilització del camp català posterior a 1486 sent un signe de l'augment de la demanda de coneixement tècnic paral·lel a l'augment de la demanda de terra i als canvis en la producció i el mercat. Per l'àmbit anglosaxó s'ha destacat la transmissió de coneixement des de l'antiguitat al segle XIX dels textos de Cato, Virgili, Columella i Plini. De fet, el concepte de *revolució geòrgica*, formulat i treballat dins dels estudis de la història de l'agricultura en l'àmbit anglosaxó, identifica la recuperació a partir del segle XVI de les Geòrgiques de Virgili i, com a títol genèric, argumenta com la revolució agrícola del segle XVIII és precedida i és possible pel

³⁰ Planta herbàcia anual de la família de les crucíferes: *Lepidium sativum*.

³¹ Planta de la família de les salsolàcies: *Atriplex hortensis* L.

³² Planta de la família de les cariofil·làcies: *Saponaria vaccaria* L.

³³ Planta de la família de les blitàcies: *Atriplex hortensis* L.

manteniment segle a segle de la memòria dels textos antics i la seva incidència en la manera d'entendre la vida i el treball agrícola.³⁴ Els manuscrits i còpies tractats en aquest article són presentats pels propis autors com a traduccions de Pal·ladi, malgrat no correspondre a aquest autor. Encara resta una tasca d'identificació dels autors d'aquests *pal·ladis arromançats* i aprofundir en el que podríem anomenar la *revolució pal·ladiana* de l'àmbit mediterrani, malgrat que aquesta denominació potser no faria justícia a la transmissió fins a l'època moderna de les creacions medievals de l'Al-Andalus d'autors com Ibn Wafid o Abu Marwan Abd Al-Malik B. Zuhr. En tot cas, la significació de la conjuntura d'aparició o ressorgiment d'aquests textos els fa mereixedors d'un exhaustiu treball d'identificació, classificació i anàlisi individual i comparada per avançar en l'estudi de la revolució agrària mediterrània i integrar-la, així, dins de la historiografia agronòmica internacional.

V. BIBLIOGRAFIA

- ARGEMÍ, Ll. *et al.*: (ed.), *Miquel Agustí. Llibre de secrets d'agricultura (1617), casa rústica i pastoril*, Altafulla, Barcelona: 1988.
- BONNET, D.: *Un manuscrit catalan du XV siècle «De re rustica»*, tesi de llicenciatura inèdita de la Université de Paris X-Nanterre, dirigida per Henri Bresc, 1995.
- CAPUANO, Th.M.: «*Capitols singulars de les llavors que deures sembrar: a late medieval planting guide for the Spanish Levant*», *Catalan Review*: 12 (1998), pp. 23-35; «Una nueva versión catalana del *Opus agriculturae* de Paladio», *Romance Philology*: 59 (2006), pp. 231-239.
- CARABAZA BRAVO, J.M.: «Una versión catalana de un tratado agrícola andalusí», dins: E. GARCÍA SÁNCHEZ (ed.), *Ciencias de la Naturaleza en al-Andalus. Textos y estudios*, 3, CSIC, Granada: 1994, pp. 169-92.
- CIFUENTES, Ll.: *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona: 2006
- ESTIENNE, CH. i J. LIÉBAULT: *L'agriculture et maison rustique*, Jean de Puy, París: 1570.
- FUSSELL, G.E.: «The Classical Tradition in West European Farming: The Sixteenth Century», *The Economic History Review*, New Series, 22: 3 (desembre, 1969), pp. 538-551.
- FUSSELL, G.E.: «The Classical Tradition in West European Farming: the Fourteenth and Fifteenth Centuries», *Agricultural History Review*, xvii (1969), pp. 1-8
- GARCÍA SÁNCHEZ, E.: «Traducciones catalanas de textos científicos ndalusíes en la Corona de Aragón», *Sharq al-Andalus*: 10-11 (1993-1994), pp. 385-401.

³⁴ L'estat de la qüestió del tema més recent és: K. RABER: "Recent Ecocritical studies of English Renaissance Literature", *English Literary Renaissance*: 37: 1 (desembre, 2007), pp. 151-171.

- GIRALT, E.: «Les fonts del “Llibre dels secrets de Agricultura” (1617) de fra Miquel Agustí», dins *Homenaje al prof. Charles Leselbaum*, Universitat de la Sorbona, París: 2002, pp.
- LLABRÉS, G.: «Llibre de Agricultura segons Paladi», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, VI: 186 (1895), pp. 151-153.
- METTMANN, W.: «Eine Übersetzung des 'Kompendiums' von Ibn Wafid und andere altkatalanische Texte über die Landwirtschaft», *Romanische Forschungen*: 92 (1980), pp. 350-358.
- PICCAT, M.: «Il *Tractat d'agricultura* del ms. 754 della Biblioteca de Catalunya», dins A. FERRANDO i A. HAUF (eds.): *Miscel·lània Joan Fuster*, PAM, Barcelona, V: 1992, pp. 45-65.
- RABER, K.: “Recent Ecocritical studies of English Renaissance Literature”, *English Literary Renaissance*: 37: 1 (desembre, 2007), pp. 151-171
- ROBSON, E.I.: “Vervactum, Veteretum”, *The Classical Review*, 39: 3/4 (maig-juny, 1925), pp. 69-70.